

EESTI KEELE KÄÄNDESÜSTEEMI OMANDAMINE: ESIMESTEST SÕNADEST MINIPARADIGMADENI

REILI ARGUS

Sissejuhatuseks

Kirjutise lähtekohaks on seisukoht, mille järgi grammatika omandamine ei toetu kaasasündinud grammatilistele (või morfoloogilistele) parameetritele, lähenemine järgib pigem konstruktivistlikku käsitlust (Bittner, Dressler, Kilani-Schoch 2003: 7). Seega käsitletakse grammatika omandamist kui õppimisprotsessi, mis juhindub muude tegurite kõrval eelkõige teatud keelenähtuste või struktuuride eenduvusest ja loomulikkusest.

Eelmainitud käsitluse kohaselt on morfoloogia omandamine jagatud kolme perioodi. Keele omandamise **premorfoloogiline** periood on defineeritud kui etapp, mil lapse keeles morfoloogilised muuted küll esinevad, kuid morfoloogiline süsteem ei ole veel lahus üldisest kognitiivsest süsteemist. Täpsemalt, muutmissüsteem ei ole (näiteks) leksikast veel eraldunud. **Protomorfoloogiline** periood algab morfoloogilise produktiivsuse arenguga. Esmalt loob laps oma grammatika, mis on algul reeglipärasem kui täiskasvanute oma ja muidugi väiksem, kuid hõlbustab omandamist etapil, mil kogu muutmissüsteemi valdamine käib üle jõu. Laste tähelepanu keskendub alguses erinevatele vormidele, mis saavad teatud kategooria piires teistest olulisemaks (ja alguses sageli ainukeseks esindajateks). Alles mõne aja pärast morfoloogilised paradigmad tasapisi ühtlustuvad. Protomorfoloogilisele perioodile järgneb morfoloogia **täiskasvanute** mõistes, üleminek täiskasvanupärasele morfoloogiale arvatakse toimuvat siis, kui muutmissüsteemid (ka liitmine ja tuletamine) aktiivselt arenema hakkavad (Dressler, Karpf 1995: 99).

Käändeparadigma on eesti keele morfoloogilise süsteemi mahukas ja esmapilgul ka keerukas osa, käändeid on palju, ühe käände tunnusel on mitu erinevat allomorfi, peale selle pole ka nimisõnade muuttüübistik

läbinisti lihtne ja reeglipärane. Järgnevalt ongi tähelepanu keskpunktis käändesüsteemi omandamine, täpsemalt tuleb vaatluse alla ühe eesti keelt esimese keelena omandava lapse käändesüsteemi areng, tegurid, mis teda selle juures aitavad või mis segadust tekitavad ja faktorid, mis omandamist kas toetavad või aeglustavad.

Käänete omandamise juurde asudes on huvipakkuvaid küsimusi rohkesti. Kõigepealt muidugi käänete lapse kõnesse ilmumise algus: kas võib oletada, et eesti keelt omandava lapse kõnes on periood, mil kõik käändsõnad on n-õ käändetud ehk siis ainsuse nominatiivis, või on lapsel nimisõnade esialgseks esinemiskujuks hoopis mõni teine käändevorm, näiteks genitiiv või partitiiv? Laps ei omanda kõiki käändeid korraga, ikka ilmuvad need tema keelekasutusse mingis kindlas järjekorras. Esimeste käändevormide kasutamise juures võib rolli mängida ka nimisõna kuulumine mingisse semantilisse või pragmaatilisse sõnaklassi. Varasema uurimuse järgi (Argus 1998) võib esialgu oletada: elusolendite jaoks on esimene käändevorm nominatiiv, ainesõnade (ehk siis lapsel peamiselt toidu) jaoks aga partitiiv.

Laps ei suuda kogu paradigmat korraga hallata, üldjuhul alustab ta süsteemiloomet ühest lekseemist moodustatud kahe käändevormi vastandusest, millest siis omakorda areneb juba miniparadigma ehk väiksem tükk täiskasvanute keerukast terviksüsteemist. Siinkohal pakuks huvi, millistest käändevormidest moodustuvad esimesed paradigmasised kontrastid (mõiste kohta vt Vihman, Vija 2003: 11) ehk kahe vormi opositsioonid ja miniparadigmad (mõiste kohta vt Kilani-Schoch, Dressler 2002: 45) ning kas kindlad lekseemikategooriad on seotud kindlate miniparadigmadega, ehk siis täpsemalt neis miniparadigmades esinevate grammatiliste kategooriatega. Tähelepanuta ei saa jätta ka vormihomonüümiat – on see käändevormide omandamisel abiks või ajab pigem segadusse, kuidas laps sellega toime tuleb?

Suurt rolli mängib mingi vormi omandamisel (morfo)süntaks. Paljudes keeltes on käände omandamine tihedalt seotud süntaksi omandamisega, käanded ilmuvad siis, kui on vaja osutada mingit süntaktilist suhet, seega siis, kui väljendisse kuulub rohkem kui üks sõna. Selliste keelte hulka kuulub kahtlemata ka eesti keel (Argus 1998: 34). Alljärgnevalt ei ole küll tegemist funktsioonipõhise analüüsiga, kuid iga käändevormi omandamise juures on peatunud ka morfosüntaktilistel teguritel, samuti on võrreldud lapse väljendite keskmist pikkust ainsuse nominatiivivormide osakaaluga.

On huvitav jälgida, kuidas laps täiskasvanu süsteemi lihtsustab, millist rolli mängib siin deminutiivide kasutamine ja hoidjakeel, kas laps eelistab mingeid kindlaid, lihtsamaid-reeglipärasemaid muuttüüpe. Ja lõpuks on oluline ka see, millist informatsiooni võiksid meile pakkuda lapse n-ö vead.

Eesti käändesüsteemi arengut kirjeldan esimeste tervikutena omandatud käändevormide ilmumisest seitsmeliikmeliste miniparadigmadeni käändevormide ilmumise järjekorras. Materjal on analüüsitud kuuajaste perioodide lõikes (vt osa „Esimesed miniparadigmad”), andmete olemasolul võrdlen käänete omandamist verbi muutevormide omandamisega.

Materjal

Põhimaterjaliks on CHILDESi eesti keele korpuse (<http://childes.psy.cmu.edu/>) Andrease alamkorpus (koostanud Maigi Vija¹), kogu alamkorpusest on vaatluse all spontaanse kõne lindistused vanusest 1;7.24–2;8, kokku umbes 28 tundi. Kuuajasest perioodist, mil last oli lindistatud peaaegu iga päev, on analüüsitud valikuliselt kolmandik lindistusi.

Võrdlusmaterjalina on kasutatud Hendriku CHILDESi alamkorpust: 3 tundi ja 40 minutit spontaanse kõne lindistusi vanusest 1;8–2;5 ja päevikumärkmed (koostanud Reili Argus), ning keeleandmeid ka Anna CHILDESi andmebaasist (koostanud Kaja Kohler): lindistused vanusest 1;10–2;1. Siinkohal tuleb lisada, et Anna keelematerjal on üksjagu piiratud, peale lindistuste ei ole Anna kõnest kirjalikke päevikumärkmeid ja seetõttu ei ole võrdlus mitte kõikides punktides võimalik.

Tabel 1. Ülevaade põhimaterjalist (Andreas)

<i>Lapse vanus</i>	<i>Lindistus- te kestus minutites</i>	<i>VKP²</i>	<i>Käänd- sõnade esine- miste arv</i>	<i>Neist imitat- sioonid³</i>	<i>Erinevaid lekseeme kokku</i>	<i>Lekseemid, millest rohkem kui üks käändevorm</i>
1;7	45 min	1,1	207	25	82	4
1;8	45 min	1,2	349	60	73	14
1;9	45 min	1,5	176	16	75	10
1;10	45 min	1,6	183	23	76	8

¹Täna Maigi Vijat lahete täpsustuste ja lisaandmete eest.

²VKP – väljendite keskmine pikkus, siin ja edaspidi mõõdetud sõnades.

³Imitatsiooniks on loetud vahetult eelneva (täiskasvanu) kõnevooriga identne morfoloogiline, leksikaalne ning sama sõnajärgjega keelematerjal (vt lähemalt Argus 2004: 44).

1;11	90 min	1,8	386	23	110	13
2;0	360 min	3,6	2107	72	445	89
2;1	90 min	2,7	975	18	188	57
2;3	45 min	3,8	200	3	70	16
2;4	45 min	4,1	341	5	104	35
2;5	45 min	4,1	183	9	43	13
2;6	60 min	3,8	487	13	137	40
2;7	60 min	3,9	559	5	145	45
2;8	60 min	4,6	435	5	136	41

Enne esimesi käändevorme

Esimesed sõnad ilmuvad lapsel juba lalisemisperioodi lõpul. Hääliitsuse sõnaks määramine on problemaatiline, vahel peetakse lalinaks juba sõnastaatus üksuseid, kuid samas võidakse sõnaks lugeda veel üsna juhuslikke sõnalaadseid hääliitsusi. Igal juhul on tegemist varases keelelises arengus olulist rolli mängiva mõistega ning pole ülearune pisut lähemalt selgitada, mida järgnevas analüüsis mõiste *sõna* all silmas pean.

Varaste sõnade identifitseerimise kohta on mitmeid probleemile eri teoreetilistest vaatepunktist lähenevaid kirjutisi (vt nt Vihman, McCune 1994; Leiwo 1993: 84). Siinset vaatepunkti silmas pidades on sobivaim alus Marilyn Vihmani kaks teineteist täiendavat kriteeriumit, mis varaste sõnade identifitseerimisel arvestavad nii foneetilisi kui kontekstuaalseid parameetreid. Vihman defineerib sõnana lapse keeleüksuse, mis sarnaneb täiskasvanu vastava sõnaga (on seega äratuntava kujuga) ning on kasutatud õiges kontekstis (Vihman, Boysson-Bardies 1991: 300). Sõna täiskasvanupärasust võib määrata veelgi täpsemalt, seades kriteeriumeid lähtuvalt sellest, mitu segmenti lapse sõnas vastab täiskasvanu vastavale sõnale (Vihman, McCune 1994: 517). Järgneva analüüsi seisukohast nii detailne määrang vajalikuks ei osutunud, lähtusin häälikujada häälikulisest sarnasusest täiskasvanukeele vastava sõnaga ning järgnevast kontekstist – näitab ju täiskasvanu järgnev kõnevoor selgesti, kas täiskasvanu aktsepteerib lapse häälikujada kindla sõnana või mitte. Kõik hääliitsused, mille puhul vastavust täiskasvanukeele sõnadega ei leitud või mida täiskasvanu dialoogis sõnana vastu ei võtnud, on analüüsist välja jäetud, samuti on toimitud nn keele abil mängimiste, laulusõnade ja imitatsioonidega.

Esimeste sõnade puhul toetavat keelelist konteksti ehk lauset veel ei ole, lapse laused on sel perioodil ühesõnalised ning sageli puuduvad sõ-

nade lõpust muutetunnused. Nii on ka käändevormi määramine mõnel juhul problemaatiline. Enamasti aitab aga siingi vanemapoolne akt-septeering, mis sageli avaldub lapse sõna õiges käändevormis kordamisena. Siiski kasutan esimeste, veel ühesõnaliste väljendite perioodil kasutatud sõnade käändest kõnelemisel ettevaatlikke väljendeid, näiteks *nominatiivi-* või *partitiivikujuline sõna*.

Esimesteks sõnadeks, millel oli äratuntav kuju ja mis olid kasutuses õiges kontekstis, vastates seega kahele eelmainitud kriteeriumile, olid põhiinformandil Andreasel *tss* 'tiss' vanuses 0;10, *iss* 'issi' vanuses 0;11, *päh(h)* 'halb, vale, must', *emm(e)* vanuses 1;0; Hendrikul *emme* vanuses 0;11, *auto* ja *enna* 'venna e vend' vanuses 1;2. Tuleb mainida, et esimeste sõnade häälikuline koostis ei ole enamasti kuigi stabiilne, sulud eelnevates näidetes osutavadki mõnede häälikute ebastabiilsusele.

Eesti keelt kõneleva lapse esimesed sõnad ilmuvad esimese eluaasta lõpus ning on nimetavakujulised, kuuludes enamikus pragmaatilis-leksi-kaalsesse klassi, millele võiks nimeks anda „lapsele olulised inimesed”.

Reduplikatiivsed ja onomatopoeetilised sõnad

Sõnalaadse lalisemise perioodi lõpul kasutab laps sageli juba esimeste sõnadega paralleelselt reduplikatiive, mis on oma struktuurilt iseloomulikud just lalisemisperioodi silbijadadele. Lalisemiselt kõnelemisele üleminek ei toimu järsult, veel ühesõnaperioodil esineb lapse kõnes sõnadega paralleelselt ka lalinat (Vihman, Boysson-Bardies 1991: 317).

Samas on reduplikatiive käsitletud ka kui sõnamoodustuse primitiivset harjutamist perioodil, mil laps päris sõnamuutmist veel ei valda (Laalo 1999: 431).

Põhiinformandi Andrease kõnes esines reduplikatiive ja onomatopoeetilisi sõnu suhteliselt vähe, neist vähestestki olid enamik verbid. Siiski leidus materjalis mõningaid konventsionaalseid onomatopoeetilisi sõnu, nagu *aua*, *auh-auh*, *kiss-kiss*, *mõmm-mõmm*, *nämm-nämm* (1;7).

Hendrik kasutas vanuses 1;8 mitmeid onomatopoeetilisi (*drra*, *tuht-tuh*, *kaak*) ja reduplikatiivseid nimisõnu. Enamik reduplikatiive moodustati neistsamust helijäljendustest, nt *iiu-iiu*, *rra-rra*, *mäu-mäu*, *auh-auh*, või tähistas pereliikmeid, nt *enna-enna*, *emme-emme*, *onu-onu*.

Anna keelematerjalist võis leida ainult üksikuid reduplikatiive ja onomatopoeetilisi sõnu, mis ilmselt on tingitud vastava vanuse materjali lünkadest.

Reduplikatiivide ja onomatopoeetiliste sõnade kasutamise ning varase produktiivse sõnamuutmise vahel on teatav seos, nimelt hakkab aktiivse sõnamuutmise alguses reduplikatiivide arv vähenema. Esimeste paradigmasiseste kontrastide ilmumise ajal, vanuses 1;7 ei leidunud Andrease (lindistatud) keelematerjalis enam ühtegi reduplikatiivset nimisõna. Hendriku materjalist võis paradigmasiseste kontrastide ilmumise ajal, vanuses 2;0 leida ainult ühe reduplikatiivi, pärast kolmeliikmelise miniparadigma ilmumist enam ei ühtegi. Ka onomatopoeetiliste sõnade kasutamine vähenes järsult, enamasti jäid püsima ainult need, mis said toetust ka hoidjakeelest.

Esimesed tervikutena omandatud käändevormid

Eesti keelt omandavad lapsed alustavad käändesüsteemi kaardistamist nominatiivikujulistest nimisõnadest. Esimesed obliikvatüved on registreeritud Andreasel vanuses 1;7, päevikumärkmetes leidis veel ka partitiivivorm *vett* ja illatiivivorm *lihvi* 'lifti' vanuses 1;6, Hendrikul vanuses 1;6 genitiivikujuline *venna* 'vend', mida kasutavad ka täiskasvanud genitiivikujulisena, ja illatiivikujuline *õue*, mis on käsitletav pigem kui adverb, nominatiiv *õu* analüüsitud keelematerjalis ei esine. Kuigi Andrease kõnest varasemaid lindistusi ei ole, võib Hendriku materjali põhjal siiski oletada, et laste keelelises arengus on tõepoolest nn käändevaba periood, mil kõik nimisõnad on nimetavakujulised.

Premorfoloogilisel perioodil toimub vormide õppimine analüüsimate üksuste kaupa (Dressler, Karpf 1995: 102), laps võtab täiskasvanu kõnest justkui terved tükid, mida ta tüveks-tunnusteks-lõpuks ei eralda, vaid tervikuna kasutab. Esialgu kasutabki laps igast sõnast ainult ühte vormi, võib juhtuda, et sama vormi ei esine teistest sõnadest ning tervikomandamine domineerib keeleomandamisprotsessis kuid. Marilyn Vihmani (1982: 145) järgi hakatakse tunnuse omandamisest rääkima alles siis, kui tunnus (siin käändelõpp) esineb erinevate sõnadega ja kui üks ja seesama sõna esineb teis(t)e tunnus(t)ega.

Esimesteks obliikvakäände kujudeks võib pidada nii lõputa partitiivi: Andreasel *kommi*, *kõpsu* 'krõpsu', *saia* vanuses 1;7.24, kui ka lühikest illatiivi: Andreasel eelmainitud *lihvi* 'lifti' vanuses 1;6, Hendrikul *õue* vanuses 1;6; ka Anna esimesed tervikuna omandatud käändevormid olid peale nominatiivi partitiiv ja illatiiv (vanus 1;10).

Klaus Laalo (2002: 88) väitel kergendab grammatiliste käänete oman-

damist see, et nende kuju on selgem ja lühem kui koha- ja teistel adverbiaalsetel käännetel, ka ei moodusta käändelõpp omaette silpi ja sõna jääb sageli kahesilbiliseks. Ilmselt seetõttu on esimene kohakääne just nn lühike illatiiv. Samas tuleb arvestada, et eesti keeles on grammatiliste käännete vormid raskemini eristatavad kui soome keeles. Kõige olulisemad on aga morfosüntaktilised tegurid, grammatiliste käännetega väljendatakse väga tähtsaid süntaktilisi rolle, nagu tegevussubjekt ja -objekt.

Kui soome keelt omandavad lapsed teevad esimeste käändelõppudega tutvust juba premorfoloogilisel perioodil, siis eesti laste esimesed tervikuna omandatud käändevormid on enamasti sufiksivabad ning juhul kui sufiks oleks olnud ka ootuspärane, jättis laps selle lihtsalt ära ning kasutas ainult oluadekvaatset tüvevarianti: Hendrikul *nanni* (II vältes) 'vannis'.

Marilyn Vihmani kui kakskeelsete laste uurija väitel võib eesti keelt omandav laps läheneda keelele analüütiliselt, teise keele, tema vaadeldud laste puhul inglise keele eeskujul. Vihman vaatles kakskeelseid lapsi, kuid sufiksiteta käändevorme on registreerinud ka teised, ükskeelseid lapsi uurinud lingvistid (näiteks Laalo 1997: 199), ning vaatlusaluses materjaliski võib sedalaadi näiteid leida (Andrease kõnest vähem, Hendriku kõnest rohkem). Seepärast võib oletada, et põhjuseid võib olla ka muid kui teise keele taust. Ühe põhjusena võib arvesse tulla suutmatust hääldada sõnalõpulisel konsonante, juba lalisemisperioodil jääb sõnast tihti ära just lõpukonsonant (Vihman 1991: 316). Olulist rolli tundub mängivat ka kõnetakti loomulik kahesilbilisus, mis mingil perioodil lapse kõik väljendid kahesilbiliseks lühendab: näiteks Andreasel *taaki* 'draakoni' vanuses 1;8.25.

Andrease esimeses lindistuses (vanus 1;7.24) leidis lõputa partitiivikujuline vorm *kipsi* (II vältes) 'küpsist', ka kõik ülejäänud partitiivid olid moodustatud sõnadest, mille partitiivvorm ongi lõputa.

Grammatilistest käännetest ilmuvad kõige hiljem genitiivvormid. Osalt on kindlasti põhjuseks genitiivi morfosüntaktilise rolli vähemolulisus võrreldes nominatiivi kui tegevussubjekti või partitiivi kui pragmaatiliselt olulist suhet, soovi, väljendava konstruktsiooni obligatoorse elemendi rolliga (vt ka Argus 1998: 25). Samal põhjusel on tähtis ka illatiivi varane omandamine: mõlemad vormid, nii partitiiv kui ka illatiiv annavad lapsele võimaluse ise sündmusi-tegevusi juhtida.

Genitiiv on tihedalt seotud possessiivsusega, vajadusega osutada millegi kuuluvust. Seetõttu ei esine genitiivvormi enamasti veel ühesõna-

perioodil, vaid alles siis, kui väljendite keskmine pikkus on juba üle ühe sõna lausungi kohta. Ometi võib ka mõne varasema lausungi puhul olla tegemist juba possessiivse tähendusega genitiiviga. Olgugi et lausung koosnes veel ainult ühest sõnast ning vormi genitiiviks määrata ei ole kindlalt võimalik, võib täiskasvanu kõnevoorst siiski oletada lapse soovi märkida just nimelt kuuluvust:

- (1) *CHI: emme.
*MOT: ära seda võta, see on masin, diktofon, ära tee.
*CHI: emme.
*MOT: emme oma # jaa. (Andreas vanus 1;7.24).⁴

Andrease esimesed genitiivvormid on registreeritud vanuses 1;8, mil väljendite keskmine pikkus on juba pisut üle ühe sõna, konkreetsetes lindistuses 1,2; Hendrikul ilmusid genitiivid mõnevõrra varem, vanuses 1;6 (VKP 1,4). Anna materjalis genitiive ei esinenud, üks näide genitiivi tüve kasutamise kohta pärineb vanusest 2;0, kuid siis kasutas laps genitiivi tüve partitiivi asemel.

Premorfoloogilise perioodi varased genitiivid olid moodustatud sõnadest, mille nominatiivi ja genitiivi tüvi kokku langevad: *kutsu mämm*, *enna auto* Hendrikul (1;6), Andreasel *emme käsi* (1;8). Samakujulisuse roll tundub siinkohal tähtis, sama tüve kasutamine paistab andvat säästu. Maria Voeikova (2002: 29) järgi on aglutineerivates keeltes esinevad samakujulised vormid kerged aru saada ja omandada. Eesti keeles on neid nimisõnu, mille nominatiiv ja genitiiv kokku langevad, üsna palju. Peale selle on *emme*, *kutsu*, *enna* 'vend' lapse jaoks olulised sõnad ning tuleb lisada, et ka enamik hoidjakeele sõnu, milleks on eelmistes näidetes esinenud genitiivvormid, on nominatiivis ja genitiivis samakujulised, kahesilbilised II vältes sõnad (Pajusalu 2001: 85).

Genitiivvormi on lapse kõnes premorfoloogilise perioodi algul veel siiski vähe, genitiivi tüvi muutub tähtsaks alles koha-, teiste adverbiaalsete käänete ning mitmusevormide omandamisel. Tabeli 2 Andrease osas on pluraalvormide ilmumise tähistamisel kasutatud märki +/-, mis märkibki mitmuse tunnusetat (genitiivi) tüve kasutust. Ka adverbiaalsete käänete omandamisel kasutas laps esialgu ainult genitiivi tüve ilma käände-

⁴ Näited on siin ja edaspidi vormistatud lastekeele tekstide transkribeerimiseks ja analüüsimiseks mõeldud programmi CLAN transkribeerimisreeglitele vastavalt: suurtäheline kood kõnevooru alguses tähistab kõnelejat, CHI last, MOT ema; tähisega %com algab kommentaaririda.

lõputa, enamasti ilmusid sufiksiga käände vormid alles järgmises-ülejärgmises lindistuses: *läheb musta* 'mustaks' vanuses 1;8, *poti* 'potile' vanuses 1;11 (Andreas).

Morfosüntaktilistest teguritest on oluline mainida partikli *ära* rolli totaalobjekti omandamisel, pelk genitiivivorm tundub lapse jaoks ilmselt alamarkeerituna, eriti selgelt ilmneb lapse püüd totaalsust markeerida näite 2 teises lauses, seal jääb ka ühest partiklist väheseks:

- (2) *CHI: Atsu sööb koore **ära**.
*CHI: Antsu sõi **ära koore otsa**. (2;1).

Premorfoloogilisel perioodil valitsevat tervikomandamist illustreerivad ka enne kohakäänete ilmumist kasutatud vaegmuutelised deiktilised adverbid. Adverbide, nagu *siia, siin, siit* ning *sinna, seal, sealt*, kasutus on perioodil, mil igale grammatilisele tähendusele vastab üks leksikaalne üksus, väga produktiivne lokaalsussuhete väljendamise viis. Esialgu kasutab laps sisekohakäänetes deiktilisi adverbe *siia, siin, siit* (Andreasel vanuses 1;7, Hendrikul 1;11), millest esimesena omandati latiivkäänet märkiv adverb. Ka väliskohakäändes adverbidest ilmub esimesena latiivkäänet väljendav *sinna* (Andreasel vanuses 1;8, Hendrikul vanuses 2;0). Deiktiliste adverbide omandamine on tihedalt seotud lapse deiksise arenguga üldiselt, arengu suund on egotsentriliselt eksotsentrilisele. Deiktiliste adverbide rolli kohakäänete eelkäijatena on eesti materjali põhjal kirjeldanud ka Marilyn Vihman (1982: 148).

Kohakäänete omandamine kordab lokaaladverbide omandamise järjekorda. Sisekohakäänded omandatakse varem, Andreasel on esimesed tervikutena omandatud lühikesed inessiivi- ja illatiivivormid vanusest 1;7: *käes, sülle, kotti, poodi, piksi* 'püksi', *vette*. Esimesed elatiivivormid esinesid materjalis, mis on lindistatud vanuses 1;11. Separatiivkäänded omandatakse teistest kohakäänetest hiljem nii eesti, soome kui ka näiteks ungari keeles. Hilise omandamise põhjuseks on välja pakutud pragmaatilisi tegureid, näiteks objekti mingis suunas liikumisel keskendub lapse tähelepanu, ja ka kõne, objektile endale, mitte niivõrd enam kohale, kust liikumine alguse sai (Dasinger 1997: 42). Pragmaatilised tegurid on omakorda seotud vastava vormi sagedusega hoidjakeeles, vanuses 1;11 lindistatud dialoogis esines ema kõnes kõige rohkem lokatiivkäände vorme (kuus esinemisjuhtu neljast lekseemist), veidi vähem latiivkäände vorme (neli esinemisjuhtu kolmest lekseemist) ning kõige vähem separatiivkäände vorme (kaks esinemisjuhtu kahest tüvest).

Marilyn Vihman (1982: 148) on registreerinud eesti keele kohakäänete omandamisel enne vastavaid käändelõppe postpositsioonid (näiteks *jaoks, juurde, sisse*). Vaatlusalustest lastest järgis sellist strateegiat Hendrik, materjalis esinesid genitiivi tüvega koos partiklid *sees, peal, peale* : *autu pääl, tonni* 'torni' *sees* vanuses 1;11. Andreas omandas varem siiski käändelõpud: *köögis, rühmas* (2;0), postpositsiooni *sisse* kohta võib leida üksiku esinemisjuhu vanusest 1;8, kui nn lühike illatiiv oli juba produktiivne. Väliskohakäänded ilmusid mõnevõrra hiljem, esialgu täitis väliskohakäände rolli genitiivi tüvi. Näide 3 on lindistatud Andrease kõnest vanuses 1;8.

- (3) *MOT: siil.
*CHI: **siili**.
*MOT: jah, Anu andis **siilile** piima juua.

Hendriku materjalis tervikuna omandatud väliskohakäändevorme ei esinenudki, need omandati ilmselt alles pärast lindistusperioodi. Andrease materjalis leidis allatiivivorme vanuses 1;10 (*mulle*), ka vanuses 1;11 lindistatud materjali hulgas oli üks allatiivivorm (*emmele*), vanuses 2;0 oli allatiiv juba produktiivne. Esimesed väliskohakäändevormid olid kasutusel valdaja rolli vormistamiseks, kohta vormistavad allatiivivormid on registreeritud vanusest 2;0.

Teistest adverbiaalsetest käänetest oli kõikide laste materjalis esimene komitatiiv: Andreasel *bussiga* (1;7), *emmega, kätuga* vanuses 1;8. Erinevalt kohakäänetest saab komitatiiv produktiivseks väga ruttu – kui vanuses 1;7 esines Andreasel komitatiivivorm ühest sõnast, millest leidis ka teisi muutevorme (*buss, bussi, bussiga*), siis vanuses 1;8 on komitatiivivorme registreeritud juba mitmest sõnast. Marilyn Vihmani (1982: 150) väitel on komitatiiv üsna varane, teistest adverbiaalsetest käänetest esimene seetõttu, et sufiksil ei ole allomorfe, kuid peab mainima, et ka translatiivi, terminatiivi, essiivi ja abessiivi sufiksitel ei ole allomorfe. Lisa Dasinger (1997: 79) oletab, et eesti lapsed omandavad komitatiivi sufiksi vara just seetõttu, et erinevalt soome keelest puudub eesti keeles sama süntaktilise rolli vormistamiseks võimalus kasutada genitiivi koos vastava postpositsiooniga. Vahendi ja kaaslase rolli olulisus ilmneb nii eelesitatud väitest kui ka artikli aluseks olevast keelematerjalist ning on kindlasti komitatiivi varasel omandamisel määrav.

Tabel 2. Käändevormide esinemine lindistatud dialoogides: Andreas

<i>Lapse vanus</i>	<i>NOM</i>	<i>GEN</i>	<i>PART</i>	<i>PL NOM</i>	<i>KOM</i>	<i>ILL</i>	<i>IN</i>	<i>PL PART</i>	<i>ALL</i>	<i>EL</i>	<i>AD</i>	<i>ABL</i>	<i>TERM</i>	<i>TRAN</i>	<i>PL ALL</i>	<i>PL GEN</i>	<i>PL KOM</i>
1;7 (VKP 1,1)*	+		+	☒													
1;8 (VKP 1,2)	+	+	+	+/-	+	+	+										
1;9 (VKP 1,5)	+	+	+	+/-		+	+	+									
1;10 (VKP 1,6)	+	+	+	+/-		+	+	+	☒								
1;11 (VKP 1,8)	+	+	+	+		+	+		☒	+							
2;0 (VKP 3,6)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	☒	+	+	
2;1 (VKP 2;7)	+	+	+	+	+	+	+		+	+			+	+			
2;3 (VKP 3,8)	+	+	+	+	+		+	+	+	+				+			
2;4 (VKP 4,1)	+	+	+	+		+	+	+	+	+				+			
2;5 (VKP 4,1)	+	+	+	+		+	+		+	+							
2;6 (VKP 3,9)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+			+
2;7 (VKP 3,9)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+			
2;6 (VKP 3,9)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+				+			+

☒ – vastava vanuse materjalis leitud ainult üks näide

+/- – käändelõputa vormid

* – esimene kolmeliikmeline miniparadigma

Tabel 2 esitab esimeste varaste käändevormide vanusest ja VKPst lähtuva ilmumisjärjekorra.⁵ Tumedad veerud tabelis aitavad eristada registreeritud mitmusevorme, mis omandatakse samas järjekorras kui ainsuse käändevormidki.

Hendriku võrdlusandmed erinevad peamiselt partitiivi ning adverbiaalsete (v.a kohakäänete) käänete hilise ilmumise poolest. Vanuses 1;8, mil VKP väärtuseks oli 1,6, on registreeritud esimesed nominatiivi-, illatiivi- ja genitiivivormid, esimesed partitiivivormid esinesid vanuses 1;10 lindistatud materjalis.

Käändevormide valikul ja moodustamisel esines Andreasel kolme liiki probleeme. Kohakäänetest kasutas laps vahel inessiivi illatiivi asemel: (janes on) *auku* pro *augus*, *sülle* pro *süles*, seega domineeris siin varem omandatud latiivkäände vorm ehk sihtkoht (sihtkoht omandati varem ka lokaaladverbide puhul). Võib oletada, et ilmselt oli omandatud latiivkäände esialgu ainuke võimalus kohta väljendada, justkui prototüüpne kohakääne.

Teiseks leidis genitiivi tüve kasutamist komitatiivi või mõne muu adverbiaalse käände asemel: *tatta* 'rattaga' vanuses 1;8, *musta* 'mustaks' vanuses 2;0. Vahel üldistus genitiivi tüvi ka nominatiivi, st laps muutis ühesilbilise sõna kahesilbiliseks: *rongi* pro *rong*, *koti* pro *kott* ja *lutu* pro *lutt*. Genitiivi kahesilbilise tüve üldistamine nominatiivi illustreerib (eriti viimase näite, *lutu/luti* pro *lutt* puhul) hoidjakeele mõju lapse keelekasutusele, mida omakorda toetab lapse keele arengus sel perioodil selgelt domineeriv kahesilbilisus (kahesilbilisuse kohta vt lähemalt Laalo 1994, Argus 2001).

Kolmandaks tekitab küsimusi lapse enda loodud sufiksi *-lii* kasutus. Nimelt tundus esialgu (näide 4), et laps markeerib sellega genitiivi ehk possessiivsust sõnades, mille nominatiivi- ja genitiivivorm kokku langevad (*papu*, *karu*), soovides sellega ehk vormihomonüümiat vältida:

- (4) *MOT: karu papu, missuguse karu?
*CHI: karulii.

⁵ a) Vanusest 2;0 hakati last lindistama peaaegu iga päev, nii et võib oletada, et selles vanuses registreeritud käändevormidest olid vähemalt mõned ka juba varem olemas, kuid materjali hulka siiski ei sattunud, sama võib oletada ka vanusest 2;1 lindistatud materjali kohta;
b) vanuses, mil lindistusi oli rohkem kui üks, on arvatatud keskmine VKP; olgu siinkohal lisatud, et kui Andrease lindistuses varieerus VKP 0,5–0,7ni, siis üldiselt on leitud, et juba kolmeliikmeliste väljendite perioodil võib VKP lindistuse ti kõikuda näiteks 1,0–2,2ni (Reger 1990: 198).

- *MOT: Karola või?
- *CHI: karu oma.
- *MOT: ei, mis sa räägid, mis see karulii on?
- *CHI: oma karulii. (1;11).

Olgu etteruttavalt mainitud, et vormihomonüümia, mis grammatiliste käänete omandamise alguses, vanuses 1;11, mil näiteks kaheksateistkümnest paradigmasisesest kontrastist tervelt kümme olid kahe grammatilise homonüümi vastandused, tundus omandamist hõlbustavat, muutus hiljem, vanuses 2;1 siiski segavaks. Ometi ei saa kõnealust sufiksit pidada vormihomonüümia vältimise otstarbel looduks, teistest näidetest (näited 5 ja 6) ilmnes, et tegemist võib olla pigem rõhuliitega:

- (5) *CHI: see leidsi (leidis) karu papulii (papu).
- *CHI: see karu papulii leidsi. (1;11);
- (6) %com: laps krabab diktofoni enda kätte.
- *CHI: Antsu oma päägulii (praegu). (2;0).

Premorfoloogilise perioodi alguses kasutab laps ühest sõnast ainult ühte vormi, seda, mida kõige rohkem vajab. Käändesüsteemi kaardistamise algul on elusolendeid tähistavate sõnade jaoks see ainsuse nominatiivivorm, ainesõnade jaoks aga võib see olla ka partitiivivorm. Soome keele kohta on sarnased andmed saanud Klaus Laalo (2002: 88) ja Jorma Toivainen (1980: 162).

Andrease lindistused algavad vanusest 1;7, seega ei saa täie kindlusega väita, et käändevormid ilmuvad siis, kui lauses on rohkem kui üks sõna – vanuses 1;7 oli Andrease VKP 1,1 sõna ning lindistuses leidis juba neli lekseemi, millest esines rohkem kui üks käändevorm (vt tabel 1 või diagramm 1). Diagramm 2 illustreerib, kuidas ainsuse nominatiivivormide osakaal käändsõnade kõikide teiste käändevormide hulgas siiski väheneb sedamööda, kuidas lapse keelekasutusse uusi käändevorme juurde tuleb. Kahe allesitatud diagrammi võrdlemisel ilmneb, et VKP kasvades jääb ainsuse nominatiivivormide osakaal siiski 50–70% piiridesse.

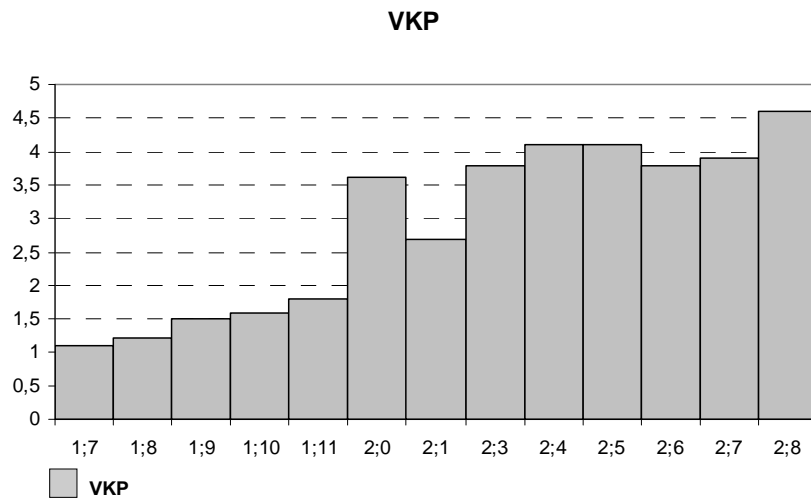

Diagramm 1. VKP ja vanus: Andreas

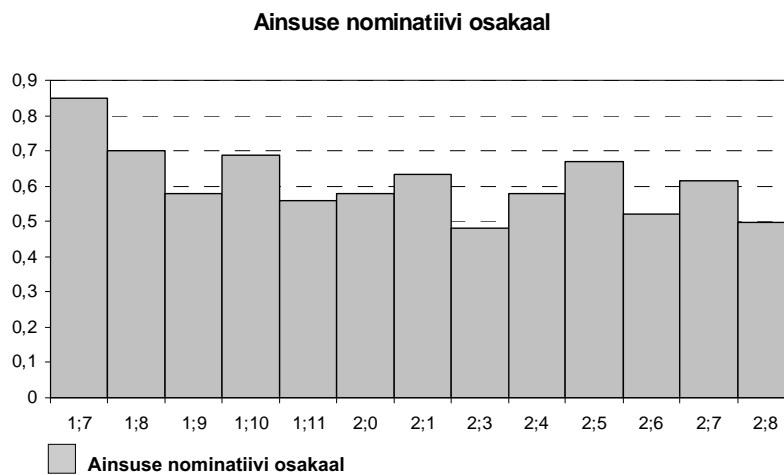

Diagramm 2. Ainsuse nominatiivivormide osakaal: Andreas

Vormid, mis on täiskasvanute keeles sagedased, seega lastele n-ö kättesaadavad (Clark 1993: 15), on varakult produktiivsed ka laste kõnes. Võib oletada, et vanuses 2;0–2;1, mil ainsuse nominatiivivormide osakaal enam ei lange, on see saavutanud täiskasvanu kõne taseme. Esialgse hüpoteesi

tõestuseks määrasin juhuslikult valitud lindistuses ema kõnes esinevate käändsõnade ainsuse nominatiivi osakaalu. Tulemus, 55,9%, kinnitas esmast hüpoteesi. Suulises kõnes on nominatiivivormide sageduseks registreeritud 40% (Hennoste 2004: 18), nominatiivivormide suurem esinemine siinses vaatlusmaterjalis võib olla üks hoidjakeelele iseloomulik joon.

Järgmisena ilmuvad mõned illatiivivormid, samuti leidus Andree materjalis ka üksikuid komitatiivi-, adessiivi- ja inessiivivorme. Esimesed mitmuse tüved on registreeritud esimeste illatiivivormidega üheaegselt, seega kehtib Marilyn Vihmani ja Bénédicte Boysson-Bardies' (1991: 147) väide, et mitmuse nominatiiv ilmub esimese kohakäändega samal ajal.

Kui lähtuda Marilyn Vihmani esitatud produktiivsuse kriteeriumist, võib Andree materjalil lugeda produktiivseks juba vaatlusperioodi alguses, vanuses 1;7, genitiivi ja komitatiivi vanuses 1;8.10, illatiivi vanuses 1;8.25, allatiivi vanuses 1;11, inessiivi ning adessiivi vanusest 2;0.1, elatiivi vanusest 2;0.4 ning translatiivi 2;0.20. Keskmiselt kulub esimesest tervikuna omandatud vormist produktiivse kasutuseni kolmkümmend päeva.

Premorfoloogilise perioodi alguses esineb ühest sõnast alati ainult üks käändevorm ning võib nõustuda Marilyn Vihmaniga (1982: 152), kelle väitel on sel perioodil domineerivaks mälu töö, mitte süsteemiloo.

Tervikutena omandamiselt süsteemiloo

Üleminek premorfoloogiliselt perioodilt protomorfoloogilisele (perioodiseeringu kohta veel täpsemalt Argus 2004) ehk vormimoodustuse aktiivse arengu perioodile ei toimu järsult. Produktiivsete käändesufiksitena paralleelselt esineb ka mitteproduktiivseid sufikseid ehk teisisõnu: samal ajal kui üks lekseem esineb mitmes käändevormis, võib mõnest teisest lekseemist olla kasutusel ainult üks kindel käändevorm.

Sõnamuutmise harjutamisest premorfoloogilise perioodi lõpul annab tunnistust ka prosoodia rakendamine morfoloogia abivahendina: Andree materjalis leidus II ja III välte abil kahe vormi eristust ühe sõna puhul: *pitti* (II vältes) 'pildi' : *pitti* (III vältes) 'pilti', Hendrik kasutas pika peärõhulise silbi grammatilise tähendusega vastandusi sageli, eesmärgiga eristada kahte kohakäänet: *nanni* (III vältes) 'vanni' : *nanni* (II vältes) 'vannis'; *õue* (III vältes) : *õue* (II vältes) 'õues' 1;8; *linna* (III vältes) : *linna* (II vältes) 'linnas' 1;10. Lisa Dasingeri (1997: 28–29) väitel kujuneb eesti keelt omandavate laste kõnes vältesüsteem täielikult välja vanuses 2;1–2;3, II ja III välte eristusi on registreeritud veelgi varem, vanu-

ses 1;9. Astmevahelduse omandamine juba enne käändesufiksrite omandamist on ilmselt keeletüpoloogiline nähtus, ka soome keeles on täheldatud ainsuse nominatiivi ja obliikvavormide eristamisel varast sufiksiteta astmevaheldust (Laalo 1997: 199).

Siirdumisest premorfoloogilisest perioodist protomorfoloogilisse annavad Hendriku ja Anna kõnes märku esimesed ühe lekseemi kahe vormi, nominatiivi ja obliikvatüve eristused ehk paradigmasisesed opositsioonid, mida võib õigusega pidada primitiivseks käändesüsteemiks, miniparadigma eelkäijaks. Nominatiivist eristasid lapsed erinevaid käändevorme, enamasti oli selleks küll partitiiv või genitiiv (Andreasel näiteks *karumõmmi : karumõmmi* vanuses 1;11), kuid leidis ka illatiivi, komitatiivi ja mitmuse tüve ainsuse nominatiivist eristamisi. Hendrik ja Andreas vastandasid nominatiivi ja partitiivi ning nominatiivi ja genitiivi tüve: mõlemal lapsel *kook : kooki* Andreasel vanuses 1;7, Hendrikul 2;0, Hendrikul *mämm : mämmi, komm : kommi* 2;1, nominatiiv ja genitiiv eristus Andreasel vanuses 1;7 *torn : torni*, Hendrikul *auh : auhi* (II vältes) 2;3. Annal vastandusid nominatiiv ja illatiiv ning ühel juhul ka nominatiiv ja komitatiiv: *kast : kasti* (III vältes) 1;10, *allo : alloga* 'telefon : telefoniga' 1;11. Andreasel esines veel üksikuid ainsuse nominatiivi ja mitmuse nominatiivi tüve vastandusi: *uss : ussi(d), ratas : ratta(d)* 1;7. Eelnevatest näidetest ilmneb, et vältevaheldus omandatakse vara ja vaevata.

Tabel 3 annab ülevaate kõikide käändsõnade jaotumusest käändevormide vahel, esimene number igas lahtris näitab erinevate lekseemide, teine, kaldkriipsu järel olev number aga esinemiskordade arvu. Näiteks esines vanuses 1;8 genitiivivorme kokku 10 korda, genitiivivormid olid moodustatud 5 erinevast lekseemist; numbrikombinatsioon, nagu 1/1 (ühest lekseemist üks vastava käände vorm) näitab aga mitteproduktiivset kasutust.

Esimesed miniparadigmad

Ühest lekseemist esinevad erinevad käändevormid ei anna iseenesest veel tunnistust (mini)paradigma moodustumisest. Selleks et määrata nende vormide produktiivsus, on välja pakutud viis kriteeriumit: 1) käändevormid ei tohi materjalis esineda imitatsioonidena; 2) vormid peaksid olema foneetiliselt stabiilse ja äratuntava kujuga; 3) vormid ei tohiks esineda isoleeritult, st miniparadigma liikmeks olev lekseem peaks olema

Tabel 3. Lekseemid ja neist esinenud käändevormid: Andreas

Lapse vanus	NOM	GEN	PART	PL NOM	KOM	ILL	IN	PL PART	ALL	EL	AD	ABL	TERM	TRAN	PL ALL	PL GEN	PL KOM
1;7	62/160		8/22	3/5	1/5												
1;8	57/151	5/10	9/12	7/8	2/6	4/4	3/5	2/2								1/1	
1;9	35/87	4/7	14/46	1/1		1/2	1/1	1/1									
1;10	45/100	9/13	5/18	3/4		2/8	1/2	1/1									
1;11	84/155	20/50	17/66	4/8		7/15	2/3		1/1	1/1							
2;0	213/1155	64/230	99/266	54/100	22/32	16/71	14/25	6/6	20/48	7/17	5/11	1/1	1/1	3/9	1/1	1/1	
2;1	88/626	47/145	40/90	17/31	10/18	15/34	10/19		7/17	10/16	5/20	1/1	1/1	2/5			
2;3	37/95	19/31	7/22	11/16	4/5	2/2	3/3	1/1	1/1	2/2	2/3			1/3			
2;4	64/249	18/43	15/51	19/26	3/8	7/14	11/13	2/6	6/9	6/7	6/8			1/1			1/1
2;5	33/136	7/18	16/24	6/10		3/4	2/5	1/1	3/4	1/1	2/3						
2;6	67/235	18/32	25/66	27/42	6/9	4/7	7/10	6/8	3/5	4/8	7/18	1/1		1/1			2/2
2;7	95/323	35/73	19/36	8/12	11/24	12/15	2/4	6/8	8/26	2/3	7/10	1/2		1/1			
2;8	87/238	22/37	32/52	11/17	6/6	10/16	9/10	7/7	16/33	4/4	4/9	1/1		5/8			2/2

registreeritud materjalis veel vähemalt ühel korral, seda ilma ajalise pii-ranguta, ning miniparadigma kolm vormi peaksid esinema materjalis ühe vaatluskuu jooksul; 4) vormid ei tohiks olla liiga kontekstisidusad, täpsemalt: sõnavorm peaks materjalis leiduma kombinatsioonis vähemalt kahe erineva lekseemiga; 5) vorm ei tohiks olla tervikuna omandatud mõne kinnistunud väljendi, näiteks tervitused, rutiinväljendid, õnnesoo-vid jne, koosseisus (Kilani-Schoch, Dressler 2002: 45). Seega koosneb päris miniparadigma ühe lekseemi vähemalt kolmest spontaanselt moodustatud ja äratuntava häälikulise kujuga muutevormist. Enne päris miniparadigmasid leidis materjalis ka miniparadigma kandidaate, enamasti oli tegu ühe-kahe vormi imitatsioonidega.

Kaks võimalust: süsteemiloome või lekseemi kaupa õppimine

Esimene kolmeliikmeline miniparadigma leidis Andrease materjalis vanuses 1;7.24 ning koosnes lekseemi *buss* nominatiivi-, partitiivi- ja komitatiivvormidest; 16 päeva hiljem kasutas Andreas kolme vormi ka lekseemist *emme*, kuid siis oli nominatiivi ja komitatiivi kõrval kolmandaks genitiivivorm. Et genitiivi- ja nominatiivivorm selle sõna puhul kokku langevad, on nende vormide juures miniparadigmast rääkimine problemaatiline. Järgnevates miniparadigmades esinesid ainsuse nominatiivi ja partitiivi kõrval ka mitmuse käändevormid: *lill : lille : lilli* vanuses 1;8.25 ja *poeg : poega : pojad* või *klotsi : klotsi* (III v): *klotsid* (1;11.22). Järgnevates lindistustes leidis küll kahe vormi vastandusi (vt ka tabel 4), kuid järgmised päris miniparadigmad on registreeritud nädal hiljem, vanuses 2;0. Edasine areng on aga kiire, paradigmad kasvavad kahe nädala jooksul neljaviieliikmelisteks ning sisaldavad grammatilistele käänetele ja komitatiivile lisaks veel enamasti siht- ja asukohta märkivaid väliskohakäände vorme: *Atsu : Atsut : Atsul : Atsule*, *issi : issi : issit : issile*, *piss : pissi : pissile : pissiga* või mitmusevorme: *juhtme : juhtmet : juhtmega : juhtmed*.

Esimesed miniparadigmad on kindlalt lekseemipõhised, ühe lekseemi jaoks on üks kindel valik käändevorme, sõna *kast* jaoks näiteks genitiiv, inessiiv, elatiiv; mõne teise lekseemi jaoks võib vormivalik olla erinev. Mõnest lekseemist vajas laps rohkem vorme (pragmaatilistelt olulised lekseemid, nagu *emme*, *issi*, *piss*, *see*), mõnest piisas kolmestki vormist (*kutsa*, *miits*, *paber*). Adverbilaadsed lekseemid, nagu *õu* ja *tuba*, esinesid ainult paradigmasiseste kontrastidena (*õue : õues*, *tuppa : toas* Andreasel vanuses 2;1).

Tabel 4. Paradigmasised kontrastid ja miniparadigmad: Andreas

<i>Vanus</i>	<i>VKP</i>	<i>Paradigma-sisesed kontrastid</i>	<i>3-liikmelised miniparadigmad</i>	<i>4-liikmelised miniparadigmad</i>	<i>5-liikmelised miniparadigmad</i>	<i>6-liikmelised miniparadigmad</i>	<i>7-liikmelised miniparadigmad</i>
1;7	1,1	1	1				
1;8	1,2	3	3				
1;9	1,5	6					
1;10	1,6	5					
1;11	1,8	18	3				
2;0	3,6	78	32	6	4	3	
2;1	2,7	42	8	5	3	1	
2;3	3,8	13	3			1	
2;4	4,1	21	8	4		1	
2;5	4,1	4	5	3	1		
2;6	3,9	23	8	4	1	1	
2;7	3,9	28	12	2	1	1	
2;8	4,6	21	14	3			1

Kui Andrease esimesed miniparadigmad koosnesid ülekaalukalt reeglipärastest nimisõnadest, siis Hendriku ja Anna esimene miniparadigma moodustus supletiivsest pronoomenist *see*: Hendrikul nominatiivi-, genitiivi-, partitiivivormid *see* : *selle* : *seda* vanuses 2;2, Annal nominatiivi-, partitiivi- ning mitmuse nominatiivi vormid *see* : *seda* : *need* vanuses 2;0. Demonstratiivpronoomeni *see* nominatiivi- ja partitiivikuju varasele esinemisele laste kõnes on tähelepanu juhtinud ka Maigi Vija (Pajusalu, Tragel, Veismann, Vija 2004: 113) ning toonud põhjuseks eelnimetatud sõna sageduse hoidjakeeles.

Tabelis 4 on esitatud ülevaade paradigmasiseste kontrastide ja päris miniparadigmade koguarvust, eraldi on välja toodud erineva käändevormide arvuga miniparadigmad. Tabelist 4 ilmneb, et paradigmasiseste kontrastide arvuga paralleelselt suureneb ka miniparadigmade arv. Viie-, kuue- ja seitsmeliikmelisi miniparadigmasid on ka vaatlusperioodi lõpus endiselt vaid mõni üksik.

Anna ja Hendriku esimesed miniparadigmad ei näita veel süsteemiloomet, pigem annavad need tunnistust premorfoloogilisele perioodile tüüpilisest tervikomandamisest. Tervikomandamise domineerimisele viitab ka aeg, mis kulus järgmise miniparadigma moodustumiseni, nimelt on Hendriku materjalist järgmised miniparadigmad registreeritud alles vanuses 2;3: *nann* 'vann': *nanni* 'vanni' (II vältes): *nanni* 'vanni' (III vältes) ja *auk* : *augu* : *auku* vanuses 2;5.

Esimesed miniparadigmad avatud muuttüüpi kuuluvatest sõnadest

Eesti keele käändsõna muuttüübid võib jagada avatud ja suletud tüüpideks. Avatud muuttüüp on niisugune tüüp, kuhu vastava algvormistruktuuriga sõnu võib uute laenude näol juurde tulla, suletud muuttüübi moodustavad aga kindla struktuuriga omasõnad või vanad laenud.

Produktiivne vormimoodustus algab Andreasel ühesilbilistest sõnadest, mis kuuluvad kõik ühte (avatud) muuttüüpi: *buss*, *poeg*, *lill*, *klots*. Kahesilbiliste sõnade jaoks on teine (samuti avatud) muuttüüp: hoidjakeelele omased kahesilbilised *emme*, *Atsu*, *issi* ning deminutiivtuletised *kiisu*, *kutsu* kuuluvad lihtsasse reeglipärasesse muuttüüpi, viimaste sõnade puhul nihutab deminutiivtuletis muidu astmevahelduslikud sõnad *koer* ja *kass* astmevahelduseta tüüpi. Niisiis on esimeste miniparadigmade moodustamise aluseks kaks justkui prototüüpset muuttüüpi, ühesilbiliste sõnade jaoks üks, kahesilbiliste jaoks teine.

Järgmised miniparadigmasid moodustanud sõnad *pähkel, sahtel, maa, teine, sajalagne* kuuluvad samuti eranditult avatud muuttüüpidesse.

Reeglipärase muuttüübi prototüüpsus ilmneb vigastest käänevormidest. Suletud muuttüüpi kuuluvat sõna *juhe* kääneb laps reeglipärase muuttüübi eeskujul, vältides sellega tüvevaheldust: *juhtme : juhtmet* 'juhet' : *juhtmed*. Vanuses 2;0 lindistatud materjalis, kust eeltoodud miniparadigma näide pärit, ainsuse nominatiivi vormi kõnealusel sõnast ei esinenud. Ka sõnades *muna* ja *saba* märkis Andreas partitiivi formatiiviga *t : muna : muna : munat* vanuses 2;1–2;6, *sabat* vanuses 2;4, vältides sellega samakujulisi käänevorme.

Vaatlusperioodi lõpuks, vanuses 2;8 olid Andrease miniparadigmad enamasti neljaliikmelised (v.a seitsmeliikmeline miniparadigma pronoomenist *see*) ning sisaldasid reeglina grammatilisi käändeid, enamasti kaht grammatilist käänet ainsuses ning üht mitmuse grammatilist käänet või kohakäänet, üsna sageli ka komitatiivi. Arv ja kääne moodustasid ühe miniparadigma.

Käänevormide valik miniparadigmades ei sõltunud aga muuttüübist, pigem sõna pragmaatilis-leksikaalsest kategooriast. Miniparadigmasid oli üldjoontes kahte liiki: kolmest grammatilisest käänevormist koosnevad ainesõnade (toidu kohta käivatest sõnade) miniparadigmad, näiteks: *pähkli, pähklid, pähkleid* või *komm, kommi, kommi, kommid* vanuses 2;6, ning vähemalt kahte kohakäänet sisaldavad kohta väljendavate sõnade miniparadigmad: *sahlisse, sahtlis, sahtlist* (2;6); *mänguväljakule, mänguväljakul, mänguväljakult* vanuses 2;7, *kodu, koju, kodus* vanuses 2;8.

Miniparadigma pronoomenist *see* annaks justkui kinnitust oletusele, et esimesed miniparadigmad moodustanud vormid on täiskasvanu keelekasutuses sagedased, ometi näitavad järgnevad miniparadigmad sõnadest *buss, klots, lill*, et esimeste miniparadigmade vorme dikteerivad peale sageduse ka morfosüntaktilised ja leksikaal-pragmaatilised tegurid. Leksikaalpragmaatilised eelistused suhtestuvad süntaktilistega – olulisi süntaktilisi rolle märkivad käänevormid omandatakse varem, näiteks on sellisteks tegevussubjekt (nominatiiv), objekt (partitiiv, genitiiv), possessiivatribuut (genitiiv), vahend (komitatiiv) ning koht (kohakäänded).

Kokkuvõtteks

Eesti keele käändesüsteemi omandamist alustab laps nominatiivikujulisest algvormist, materjali piiratud hulga tõttu ei saa aga väita, et käände-

vaba periood esineb kõikide laste kõnes. Ühe lapse kõnest (Hendrik) on varase keelelise arengu kohta vaatlusmaterjal siiski olemas ning see annab alust oletada, et käändevaba periood võib kesta isegi kuni pool aastat, seejärel tekivad nominatiivikujuliste nimisõnade kõrvale esimesed ainesõnadest moodustatud lühikesed partitiivi- ning illatiivikujulised sõnad, teistest adverbiaalsetest käänetest ilmuvad esimesena komitatiivvormid. Esimeste käändevormide valiku dikteerisid morfosüntaktilised ja pragmaatilised tegurid: partitiivide ja illatiividega sai laps väljendada soovi, sündmusi juhtida, näiteks panna keegi enda soovidele vastavalt tegutsema, varane komitatiiv on oluline just vahendi ja kaaslase märkjana.

Esialgu on lapsel ühest lekseemist ainult üks käändevorm. Esimestele analüüsimatute üksustena omandatud käändevormidele hakkab tasapisi tekkima juurde teisigi vorme, esialgu vastanduvad sama sõna nominatiivi ja obliikva tüvi, seejärel, kas kohakäände või mitmuse nominatiivi lisandumisel saab rääkida juba kolmeliikmelisest miniparadigmast. Koha- ja teiste adverbiaalsete käänete eelkäijateks on sageli õiges kontekstis kasutatud ilma vastava käände sufiksita genitiivi tüvi.

Obliikvavormid ilmuvad siis, kui on vaja osutada mingit süntaktilist suhet – partitiiv, illatiiv juba ühesõnaperioodil, genitiiv kahesõnaperioodil. Tabelist 1 ilmnes, et väljendite keskmise pikkuse suurenedes suureneb ka nende lekseemide hulk, millest laps mitut sõnavormi kasutab.

Kuigi esimesed paradigmasisesed kontrastid tekitavad mulje, nagu oleks käändevormide moodustamine juba produktiivne, ei ole see ometi nii, enamasti on mõne käändevormi puhul tegemist siiski kas imitatsiooni, tervikomandatud vormi või kindla väljendi koosseisus esinenud käändevormiga – tervikomandamine võib domineerida omandamisprotsessis pikka aega, selle kinnituseks on näiteks Hendriku ja Anna kõnest registreeritud esimene kolmeliikmeline miniparadigma ebareeglipäraselt muutuvast pronoomenist *see*.

Materjalist ilmnes, et ei ole põhjust eristada protomorfoloogilise perioodi sees paradigmasiseste kontrastide perioodi ja miniparadigmade perioodi. Premorfoloogiline periood ei lõpe järsku, ka protomorfoloogilisel perioodil on veel hulganisti lekseeme, millest laps kasutab ainult üht kindlat käändevormi.

Premorfoloogilist perioodi iseloomustas kahesilbilisus: algul olid kõik sõnavormid kas ühe- või kahesilbilised, kõik käändevormid sufiksiteta. Andreas omandas sufiksid kiiremini, Hendrikul kulus selleks peaaegu kuus kuud. Kahesilbilisuse mõjust annavad tunnistust ka mõned ühesil-

bilised sõnad, mis pikenesid, ilmselt hoidjakeele deminutiivide eeskujul, kahesilbiliseks. Võib oletada, et kahesilbilisus seab omandatavatele muutvormidele pikkuse piirid, samas võib lühikeste vormide eelistamise põhjuseks olla ka nende sagedus hoidjakeeles, mõned pikad vormid ei ole hoidjakeelest kättesaadavad, ning süntaktilised-pragmaatilised faktorid: sõna kaks esimest silpi sisaldavad olulise osa sõnast ja see on konteksti toel arusaadav ka ilma sufiksiteta.

Protomorfoloogilisel perioodil algab vormimoodustuse areng. Andrase esimesed miniparadigmad on moodustatud reeglipärastesse, avatud muuttüüpidesse kuuluvatest sõnadest, reeglipärast muuttüüpi üldistati ka ebareeglipäraselt muutuvatele sõnadele. Hoidjakeelelegi omased kahesilbilised vokaaltüvelised sõnad kuuluvad avatud muuttüüpi, lapse esimesed käändevormid on moodustatud just sellistest sõnadest, lihtsaimad-reeglipärasemaid muuttüüpe ebareeglipäraselt muutuvatele sõnadele üldistades kitsendab laps omandatavate muuttüüpide arvu. Sama suundumust on täheldatud ka soome keeles (Laalo 1999: 14). Käändevormide samakujulisus annab premorfoloogilisel perioodil küll olulise omandamissäästu, kuid aktiivse vormimoodustuse arenedes ehk protomorfoloogilisel perioodil osutub pigem segavaks.

Esimesed miniparadigmad jaotusid pragmaatilis-leksikaalsetest kategooriatest lähtuvalt aine- ja kohasõnade paradigmatteks. Kui esimest liiki miniparadigmasse kuulusid kolm grammatilist käänat ainsuses ja üldjuhul mitmuse nominatiiv, siis teise kuulus peale ühe grammatilise käände vähemalt kolm kohakäänat.

Kuigi kasutatud võrdlusmaterjal oli mõnevõrra piiratud, Hendriku lindistused lõppesid esimeste miniparadigmade ilmumise järel, võib siiski oletada, et avatud-suletud muuttüübi eelistamine on osa individuaalsest omandamisstrateegiast, mitte niivõrd sõltuv keele tüpoloogilisest kuuluvusest (vt ka Vihman 1982: 141; Argus 2004: 52).

Selgeid võrdlusi verbi morfoloogia arenguga vastava materjali puudumise tõttu esitada ei ole siinkohal võimalik. Vähese analüüsitud andmestiku põhjal võib oletada, et verbi morfoloogia hakkab arenema mõnevõrra varem kui noomeni morfoloogia, nimelt oli Hendriku esimene käändsõna miniparadigma registreeritud kaks kuud hiljem kui esimehe verbi miniparadigma (Argus 2004: 51).

Käändesüsteemi arengu esmane analüüs demonstreeris muu hulgas ka tõlgenduste materjalitundlikkust. Seni minimaalseks peetud keelematerjali hulk – 60 minutit lindistusi kuus – ei anna sageli kindlat alust ole-

tada, et üht või teist käändevormi lapse keelekasutuses ei esinenud. Eel-öeldu tõestuseks tasub korraga heita pilk tabelitele 1, 2 ja 3, kust on selgelt näha erinevate käändevormide ja miniparadigmade koguarvu seos analüüsitud materjali hulgaga. Vanuses 2;0 lindistatud materjalist on analüüsitud 360 minutit ning registreeritud käändevorme 12st ainsuse ja 4st mitmuse käändest, vanuses 2;1 lindistatud 90 minutist on registreeritud käändevorme ainult 10st ainsuse ja 2st mitmuse käändest.

Samuti ei ole võimalik väita, et vanuses 2;8 ei ole lapse käändesüsteem veel täielik, puuduvad käändevorme (näiteks essiivi- ja abessiivivorme) ei leidunud ka vastavas vanuses lindistatud dialoogi teises pooles – täiskasvanu kõnes. Täiskasvanu paradigmad olid neis sisalduvate käändevormide ja suuruse poolest lapse omadest väiksemadki: kõige suurem, kuueliikmeline (kaks ainsuse grammatilist käänat, kaks kohta- ning kaks mitmuse grammatilist käänat) paradigma leidis lekseemist *jalg*, enamasti olid täiskasvanu paradigmad kolme-neljaliikmelised ning koosnesid grammatilistest ja kohakäänetest. Seega pole üleminekut protomorfoloogiliselt perioodilt täiskasvanupärasele morfoloogiale kuigi lihtne määrata, paradigma võib olla auklik ka täiskasvanul. Eelnevast järeldubki vajadus senisest põhjalikumalt tegeleda keelematerjali teise poole ehk täiskasvanu kõnega, mis kas või eelesitatud näite valguses vajaks kindlasti märksa detailsemat analüüsi. Üldise analüüsimeetodi muutmine – üleminek seniselt kuu kaupa kirjelduselt kumulatiivsele analüüsile, mis annaks võimaluse miniparadigmade liikmetena arvestada ka eelmisel vaatluskuul registreeritud käändevorme – ning suurem analüüsitud keelematerjali hulk oleks edasise arutluse esmaseks aluseks.

Kirjandus

- Argus, Reili 1998.** CHILDES-i eesti andmepank ja selle suhtluskeskne analüüs (Hendrik 1;6–2;6). Magistritöö TPÜ eesti keele õppetoolis.
- Argus, Reili 2001.** Morfoloogia areng keele omandamise varasel etapil: kolmikud ja üksik laps. Väikelaps ja tema kasvukeskkond II. TPÜ Kirjastus.
- Argus, Reili 2004.** Verbi eelkäijatest esimeste kolmeliikmeliste miniparadigmadeni eesti ja soome keele võrdlusel. – Toimiv keel II. Rakenduslingvistika konverentsi kogumik. Toim Jane Lepasaar, Maria-Maren Sepper. Tallinna Pedagoogikaülikool, Eesti Keele Instituut. (= Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti keele õppetooli toimetised 3.) Tallinn: TPÜ Kirjastus, 37–52.
- Bittner, Dagmar, Wolfgang U. Dressler, Marianne Kilani-Schoch 2003.**

Development of verb inflection in first language acquisition. A cross-linguistic perspective. – *Studies on Language Acquisition* 21. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 1–27.

Clark, Eve 1993. *Lexicon in Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dasinger, Lisa 1997. Issues in the acquisition of Estonian, Finnish, and Hungarian: A crosslinguistic comparison. – *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition*. Vol. 4, 1–86.

Dressler, U. Wolfgang, Annemarie Karpf 1995. The Theoretical Relevance of Pre- and Protomorphology in Language Acquisition. – *Mechanisms of Morphological Change*. Eds. Geert Booij, Jaap van Marle. (= *Yearbook of Morphology* 1994.) Dordrecht: Kluwer, 99–122.

Hennoste, Tiit 2004. Mõnede käänete sagedus ja lauseliikmelisus suulises kõnes. – *Lauseliikmeist eesti keeles*. (= *Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid* 1.) Tartu, 16–25.

Kilani-Schoch, Marianne, Wolfgang U. Dressler 2002. The emergence of inflectional paradigms in two French corpora: An illustration of general problems of pre- and protomorphology. – *Pre- and Protomorphology: Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs*. Eds. Maria D. Voeikova, Wolfgang U. Dressler. *Lincom Europa*, 45–59.

Laalo, Klaus 1994. Kaksitavuvaihe lapsen kielen kehityksessä. – *Virittäjä* 3, 430–448.

Laalo, Klaus 1997. Alkukatsaus lapsenkielen esi- ja varhaismorfologiaan. – *Virittäjä* 3, 186–207.

Laalo, Klaus 1999. Ensianoista ja esimorfologiasta varhaismorfologiaan: lapsen sijajärjelemän ja verbitaivituksen alkuvaiheita. – *Virittäjä* 3, 354–375.

Laalo, Klaus 2002. Acquisition of case in Finnish: a preliminary overview. – *Pre- and Protomorphology: Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs*. Eds. Maria D. Voeikova, Wolfgang U. Dressler. *Lincom Europa*, 83–103.

Leiwo, Matti 1993. *Lapse keeleline areng*. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn.

Pajusalu, Karl 2001. Baby talk as a sophisticated register: a phonological analysis of South Estonian. – *Psychology of Language and Communication*. Vol. 5, No. 2, 81–92.

Pajusalu, Renate, Ilona Tragel, Ann Veismann, Maigi Vija 2004. Tuumsõnade semantikat ja pragmaatikat. (= *Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised* 5.) Tartu.

Reger, Zita 1990. Mother's Speech in Different Social Groups in Hungary. – *Children's Language*. Vol. 7. Eds. Gina Conti-Ramsden, Catherine E. Snow. 197–222.

- Toivainen, Jorma 1980.** Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1–3 years. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*. Helsinki.
- Vihman, Marilyn May 1982.** The acquisition of morphology by a bilingual child: A whole word approach. – *Applied Psycholinguistics* 3, 141–160.
- Vihman, Marilyn May, Bénédicte Boysson-Bardies 1991.** Adaption to language: evidence from babbling and first words in four languages. – *Language*. Vol. 67, No. 2, 297–319.
- Vihman, Marilyn May, Lorraine McCune 1994.** When is a word a word? – *Journal of Child Language*. Vol. 2, No. 1, 517–542.
- Vihman, Marilyn May, Maigi Vija 2003** (in press). The acquisition of verbal inflection in Estonian: Two case studies. – *Verb Grammar in the Early Stages of Language Acquisition*. Eds. N. Gagarina, I. Gülzow. Dordrecht: Kluwer, 1–22.
- Voeikova, Maria 2002.** The acquisition of case in typologically different languages. – *Pre- and Protomorphology: Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs*. Eds. Maria D. Voeikova, Wolfgang U. Dressler. Lincom Europa, 25–44.

Acquisition of the Estonian case system: from first words to mini-paradigms

Reili Argus

The paper addresses the acquisition of the Estonian case system as manifested in tape recordings of the spontaneous speech of children learning Estonian as their first language.

The theoretical framework of the study is a constructivist approach according to which L1 morphology is acquired in three stages called the premorphological, protomorphological and morphology properadult-like periods, each characterised by a specific learning strategy.

In the premorphological period only one inflectional form of a lexeme is used, while learning takes place by unanalysed units. Children learning Estonian as their first language start mapping the Estonian case system from nouns in the nominative case, to be followed in a while by first nouns in the partitive and illative cases. By the beginning of the second year, when the child starts using inflectional patterns productively, the proportion of nominative singular falls to

50 % of all nominal case forms. This level can already be regarded as adult-like, as the utterances of the mother acting as interlocutor contained about the same share of nouns in the nominative singular.

Oblique cases appear alongside with the need to refer to syntactic relationships. The partitive and illative cases are used to express a wish as early as the one-word period, while in the two-word period the genitive is added to express possessivity.

As for locative cases, the interior locative cases are acquired earlier than the exterior ones. Other adverbial cases are represented, first and foremost, by the comitative, as this case is important when referring to a instrumentmeans as well as to a companion.

The protomorphological period brings the beginning of productive use of inflectional patterns. Individual case forms start to be perceived as pairwise oppositions, which in turn, develop into mini-paradigms as two- or three-member essential „lumps” of whole paradigms. The first mini-paradigms are formed exclusively of words belonging to a regular openproductive paradigm of inflectional word class. The dominance of regular inflection is also proved by children’s typical practice of declining words of irregular (closed) patterns on the analogy of an open paradigm (e.g. a child aged 2;1–2;6 used the partitive case of the word *muna* /egg/ with an ending *-t* (*muna* (Nom), *muna* (Gen), *munat* (Part) instead of a standard zero ending.

Some factors facilitating or retarding acquisition are also pointed out. Both disyllabicity and morphological homonymy, for example, have a facilitating effect on early acquisition, but with the activation of morpheme formation, homonymy tends to turn into a disturbing factor.

Besides such preferences as phonological (disyllabicity), morphological (productiveregular paradigms first), or morpho-syntactic ones (case forms with essential syntactic roles first) case acquisition is affected by certain pragmatic lexical factors. From the lexico-pragmatic viewpoint the early mini-paradigms recorded for this study were centred either on substantial or on locative words. In the former case the mini-paradigm included one of three singular grammatical cases and, generally, a nominative plural, while the latter took one grammatical case and at least one of three locative cases.

A comparison of the protomorphological mini-paradigms with the interlocutor’s (mother’s) part of the dialogue revealed that in a limited text (here: an hour’s dialogue) even an adult need not use all members of a full paradigm. The adult mini-paradigms had 4–5 members, while such case forms as could not be registered in the child’s speech (e.g. terminative, essive, abessive) did not occur in the adult’s speech either. This comparison of adult „input” and child language is perhaps the most important contribution of the present paper to the studies of the Estonian child language.